

नेपालमा वनक्षेत्रको शासन प्रणाली : संघीयताको सन्दर्भमा वन पुनर्स्थापना र समतामूलक जीविकोपार्जनका आयामहरू

आयुष गौतम, मणी राम बज्राडे, नयाँ शर्मा पौडेल, राहुल कार्की, हरी नारायण आचार्य, भरत गोतामे

मुख्य सन्देशहरू

१. नेपालमा वन क्षयीकरण पश्चात पुनर्स्थापनाको प्रतिक्रिया तीन प्रमुख व्यवस्थापन प्रतिमान मार्फत विकसित भएको पाइन्छ: कडा संरक्षण, जीविकोपार्जन मुखी सामुदायिक व्यवस्थापन, र पछिल्ला वर्षहरूमा बजार-प्रेरित आर्थिक औचित्यका प्रयास। यी प्रत्येक प्रतिमानले वन पुनर्स्थापनालाई फरक-फरक ढङ्गले प्रभावित पारेका छन्।
२. विगतका प्रयासहरूले वन पुनर्स्थापनामा महत्वपूर्ण उपलब्धिहरू हासिल गरेका छन्। तर, स्रोतहरूको आर्थिक उपयोग, समानता, र जनजीविकासँग सम्बन्धित पक्षहरूमा अझै पनि केही समस्या भने विद्यमान छन्।
३. नीतिगत अस्पष्टता, जटिल नियामक तथा प्रशासनिक प्रक्रिया र सरकारी निकाय तथा वन उपभोक्ता समूहहरूको सीमित प्राविधिक तथा लगानी क्षमताले वनको आर्थिक सम्भावनाको पूर्ण उपयोगमा अवरोध सिर्जना गरेको छ।
४. स्थानीय सरकारलाई समित प्रशासनिक तथा सहयोगी भूमिकाको जिम्मेवारी स्थापित गरेर कार्यगत पुनर्विन्यास मार्फत संस्थागत स्पष्टता भएमा विद्यमान क्षमता अभावको समस्या सम्बोधन गर्न सकिन्छ। यसले वन कार्यालयको विद्यमान कार्यबोझ घटाएर प्राविधिक वन व्यवस्थापन र वातावरणीय अखण्डतामा केन्द्रित हुन पनि मद्दत गर्नेछ।

परिचय

वन पुनर्स्थापना भन्नाले विभिन्न वन पारिस्थितिकी प्रणालीहरू तथा यी विषय संग सम्बन्धित जीविकोपार्जन पद्धतिलाई पारिस्थितिकीय तथा सामाजिक-आर्थिक अवस्थासँग मिल्दोजुल्दो अवस्थामा पुनःस्थापित गर्ने प्रयासलाई जनाउँछ। वन पुनर्स्थापनालाई दिगो वन व्यवस्थापनको मुख्य अंगका रूपमा बुझिन्छ (Jong et al., २०२१), र यसै सफलताले ठूलो मात्रामा पुनर्स्थापना गरिने व्यवस्थापन प्रणालीमा निर्भर गर्दछ। व्यवहारिकरूपले हेर्दा ठूला स्तरका पुनर्स्थापना कार्यक्रमहरू न त समान हुन्छन् न त एउटै व्यवस्थापन प्रणालीद्वारा सञ्चालन हुन्छन् तथापी सन्दर्भअनुसार फरक-फरक हुन्छन् र शासन संरचना, पारिस्थितिक अवस्था तथा समुदायको सहभागितामा निर्भर गर्छन् (Adams et al., २०१६)।

सैद्धान्तिक रूपमा, पुनर्स्थापनालाई यस्तो प्रक्रियाका रूपमा मूल्याङ्कन गरिन्छ जसले विभिन्न अवस्थाबाट सुरु भई नमुना प्राकृतिक वनका अवस्थासँग मिल्दोजुल्दो हुन्छ तथा हराभरा अवस्थातर्फ अघि बढ्ने मार्ग (trajectory) अनुसरण गर्दछ (Stanturf et al, 2014)। तर व्यवहारमा, पुनर्स्थापनाका परिणामहरू पारिस्थितिक प्रणाली कम र व्यवस्थापन पद्धति, संस्थागत व्यवस्था तथा पुनर्स्थापना हस्तक्षेपको सुरुवातमै जोडिएका सामाजिक मान्यताद्वारा बढी प्रभावित हुन्छन्। समुदायको संलग्नताको स्तर, संरक्षण र उपयोगबीचको सन्तुलन, तथा वनसँग जोडिएका आर्थिक उद्देश्यहरूले पारिस्थितिक र सामाजिक-आर्थिक दुवै परिणाम निर्धारण गर्न महत्वपूर्ण भूमिका खेल्दछन्।

त्यसैले वन पुनर्स्थापनामा नीतिगत परिणामहरू पुनर्स्थापनासम्बन्धी सैद्धान्तिक भन्दा कम र पुनर्स्थापनालाई विशेष व्यवस्थापन प्रणालीमार्फत कसरी कार्यान्वयन गरिन्छ भन्ने कुरामा बढी निर्भर हुन्छन्। यसमा वन व्यवस्थापन कसले गर्छ, त्यसबाट लाभ पाउने को हुन, र पारिस्थितिक पुनःस्थापनालाई जीविकोपार्जन तथा आर्थिक उद्देश्यसँग कसरी कायम गरिन्छ, भन्ने कुरा निर्धारण गर्दछ।

विधिहरू

यो नीतिगत वहस वन व्यवस्थापन, वन पुनर्स्थापन, वनका अर्थतन्त्र तथा वन शासनसम्बन्धी विषयहरूमा फरेष्टएक्सन नेपालले २५ वर्षभन्दा बढी समयदेखि गर्दै आएको अनुसन्धान र नीतिगत संलग्नताबाट प्राप्त अनुभव र प्रमाणहरूमा आधारित छ। यसमा सामुदायिक वन शासन सुधार, अनुकूलन तथा सहभागिमूलक वन व्यवस्थापन पद्धति, वनका भू-दृश्य पुनर्स्थापना, वनमा आधारित उद्यम तथा स्थानीय आर्थिक विकास, र लैङ्गिक समावेशी, वन क्षेत्रीय हस्तक्षेपजस्ता विषयहरूमा फरेष्टएक्सन नेपालले सञ्चालन गरेका कार्य-अनुसन्धान (action research), नीतिगत संवाद वन चौतारी तथा क्षेत्रीय स्तरमा गरिएका अभ्यासहरूबाट प्राप्त सिकाइहरूलाई समेटेर यो नीतिगत वहस तयार गरिएको छ।

फरेष्टएक्सनका कार्यक्रमहरू जस्तै सिकाई मूलक वन व्यवस्थापन, Women's Economic Empowerment in Forestry Systems (WEE-FS) मार्फत उत्पन्न प्रमाणहरू साथै अन्य दीर्घकालीन अनुसन्धान तथा विकास परियोजनाहरूबाट प्राप्त अनुभवहरूलाई यस नीतिगत वहसमा प्रस्तुत गरिएको विश्लेषण र सिफारिसहरू निर्माण गर्न व्यवस्थित रूपमा समावेश गरिएको छ।

यो वहसका मुख्य रूपमा पुनर्सन्दर्भ सामाग्रीको समीक्षा र संश्लेषणमा आधारित छ, जसमा फरेष्टएक्सनले विगतका वर्षहरूमा प्रकाशित गरेका तथा अप्रकाशित सामग्रीहरू समावेश छन्। समीक्षा गरिएका प्रमुख स्रोतहरूमा Journal of Forest and Livelihood, हाम्रो वन सम्पदामा प्रकाशित अनुसन्धान लेखहरू, छलफल पत्र (discussion papers), नीतिगत वहसहरू तथा पुस्तिकाहरू समावेश छन्।

यसका अतिरिक्त, फरेष्टएक्सनका निष्कर्षहरूलाई राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय सन्दर्भसँग जोडेर बुझ्न सहकर्मी-समीक्षिता (peer-reviewed) जर्नल लेखहरू तथा सम्बन्धित शैक्षिक साहित्यहरूको पनि अध्ययन गरिएको छ।

यस नीतिगत बहसको सान्दर्भिकता र अनुभवजन्य वैधता सुनिश्चित गर्न प्रारम्भिक निष्कर्षहरू तथा मस्यौदा सन्देशहरूलाई वन चौतारी संवाद कार्यक्रममार्फत प्रस्तुत गरी छलफल गरिएको थियो, जहाँ विभिन्न सरोकारवालाहरूको सहभागिताले यस दस्तावेजलाई थप पुष्टि गर्न योगदान पुर्याएको छ ।

वन क्षय संकटप्रति नेपालको प्रतिक्रिया तथा त्यसका परिणामहरू

विश्वव्यापी रूपमा सन् १९६० को दशकपछि पुनर्स्थापित वन क्षेत्र विस्तार हुँदै गएको छ (Jong et al., २०२१), र यही प्रवृत्तिले सन् १९६० र १९७० को दशकमा देखिएको व्यापक वन क्षयीकरण संकटपछि नेपालमा पनि प्रभाव परेको छ। राज्यद्वारा व्यवस्थापन गरीएको वनहरू र विभिन्न कारणले भएको वन स्रोतको अत्यधिक दोहनका कारण उत्पन्न भएको संकटप्रति नेपालको प्रतिक्रिया (Guthman, १९९७) बहुविधी वन व्यवस्थापन दर्शनहरू अवलम्बन गर्ने दिशामा केन्द्रित रत्यो ।

यस क्रममा कडा संरक्षण (strict protection), मध्यमस्तरीय सामुदायिक मध्यस्थता (moderated community mediation), र उपयोगमुखी (utilitarian) दृष्टिकोणमा आधारित वन व्यवस्थापनजस्ता विभिन्न पद्धतिहरू अपनाइए, जुन व्यवहारमा समानान्तर रूपमा सञ्चालन हुँदै आएका छन् ।

कडा संरक्षणमुखी दृष्टिकोण मुख्यतः संरक्षित क्षेत्रहरू—जस्तै राष्ट्रिय निकुञ्ज, वन्यजन्तु आरक्ष तथा संरक्षित वन—मार्फत संस्थागत गरिएको थियो, जहाँ पुनर्स्थापना पहलहरू प्राविधिक-प्रशासनिक ढाँचाभित्र मानव गतिविधिलाई बाहिर राख्ने आधारमा परिकल्पना गरिएको थियो ।

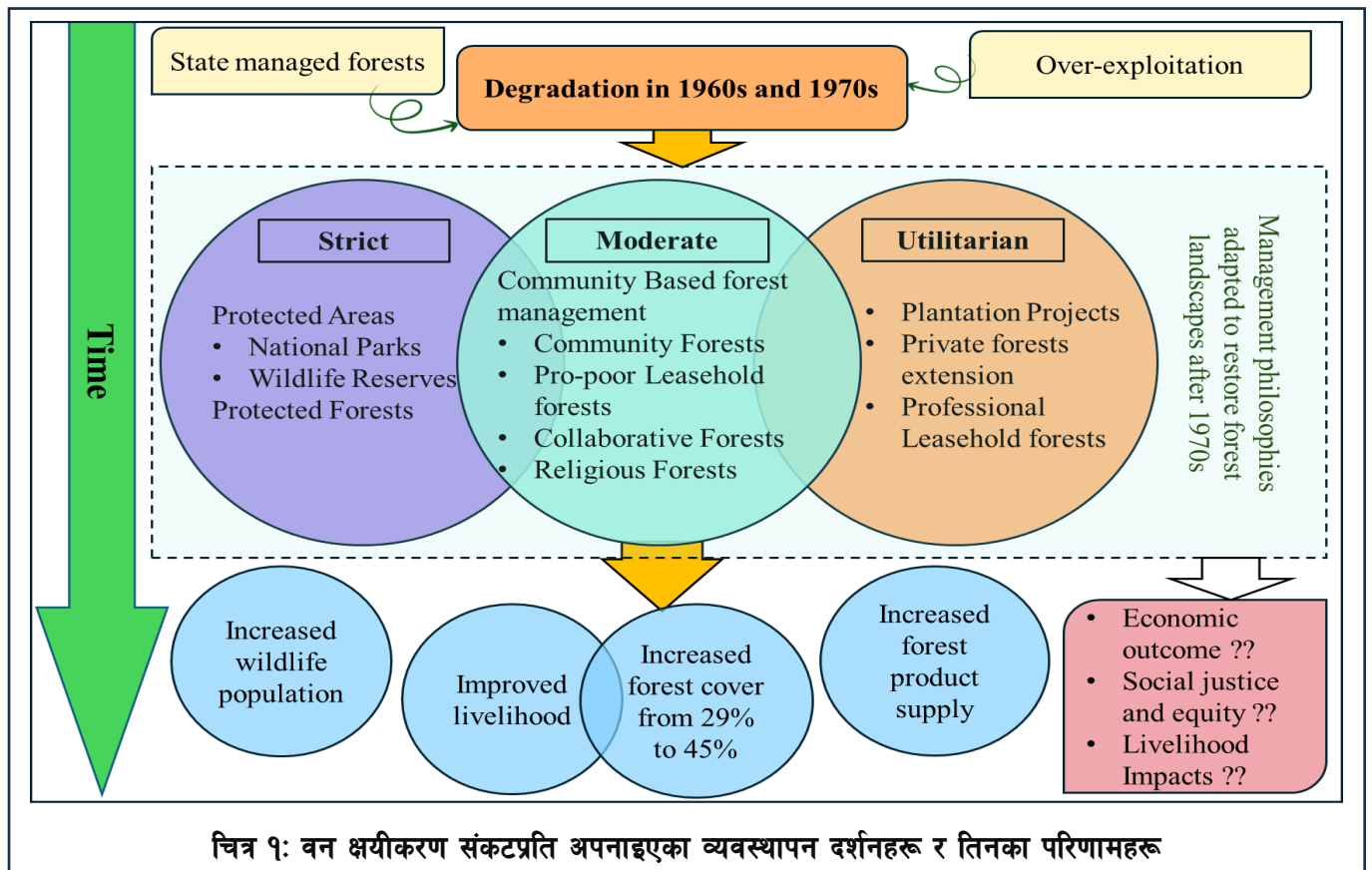
यससँगै, दिगो विकासतर्फ विश्वव्यापी रूपमा देखिएको परिवर्तनलाई प्रतिबिम्बित गर्दै मध्यम संरक्षण रणनीतिहरू विकास भए, जसले स्थानीय समुदायको सहभागितामार्फत वन

व्यवस्थापनलाई प्रवर्द्धन गरे। यो दृष्टिकोण सामुदायिक वन, साभेदारी वन व्यवस्थापन समूह, कबुलियती वन तथा धार्मिक वन जस्ता व्यवस्थापन प्रणालीहरूमार्फत कार्यान्वयन गरियो, जसले नियन्त्रित मानव उपयोगसँगै पारिस्थितिक पुनर्स्थापनालाई एकीकृत गर्ने प्रयास गरिएको छ ।

यसैसँगै काठ उत्पादनलाई केन्द्रमा राख्ने उपयोगमुखी दृष्टिकोण पनि अघि सारियो । यसका लागि सागरनाथ तथा रतुवामाई जस्ता ठूला वृक्षरोपण परियोजनाहरू स्थापना गरिए र निजी वनको विस्तारलाई प्रोत्साहन गरियो । यी पहलहरूमा छिटो बढ्ने र व्यापारिक रूपमा मूल्यवान प्रजातिहरू—जस्तै मसला, टिक तथा पहाडी क्षेत्रका सामुदायिक वनहरूमा पाइने सल्लो प्रजातिको रोपणलाई प्राथमिकता दिइयो । विग्रिएको भूमिलाई पुनर्स्थापित गर्ने यी विभिन्न दृष्टिकोणहरू, जसलाई चित्र १ मा देखाइएको छ, वन पुनर्स्थापनामा मानिस र संस्थाहरूको भूमिकाबारे फरक-फरक आधारभूत धारणाहरूलाई प्रतिबिम्बित गर्दछन् ।

यी पुनर्स्थापना पहलहरूको परिणामस्वरूप नेपाल पारिस्थितिक पुनरुत्थानको विश्वव्यापी सफल उदाहरणका रूपमा उभिएको छ । सन् १९७० को दशकको अन्त्यतिर करिब २९ प्रतिशत रहेको वन क्षेत्र सन् २०२५ सम्म ४६ प्रतिशत भन्दा माथि पुगेको छ । वन्यजन्तु संरक्षणका उपलब्धिहरू पनि उल्लेखनीय छन् । सन् २००९ मा १२५ को हाराहारीमा रहेको बाघको संख्या सन् २०२४ सम्म ३५५ पुगेको छ । यससँगै गैंडा र अर्ना जस्ता प्रमुख वन्यजन्तु प्रजातिहरूको संख्यामा पनि उल्लेखनीय वृद्धि भएको छ ।

यद्यपि यी पारिस्थितिक उपलब्धिहरूका बावजुद पुनर्स्थापनाका सामाजिक तथा जीविकोपार्जन सम्बन्धी प्रभावहरू भने अझ जटिल र विवादित छन् । वन स्रोतमा असमान पहुँच सम्बन्धी दीर्घकालीन समस्याहरू समयसँगै थप सूक्ष्म बहसहरूमा रूपान्तरित भएका छन्, जसमा परिवेशजन्य, प्रक्रियागत, वितरणसम्बन्धी तथा पहिचानमा आधारित असमानताहरू सामुदायिक वन व्यवस्थापन

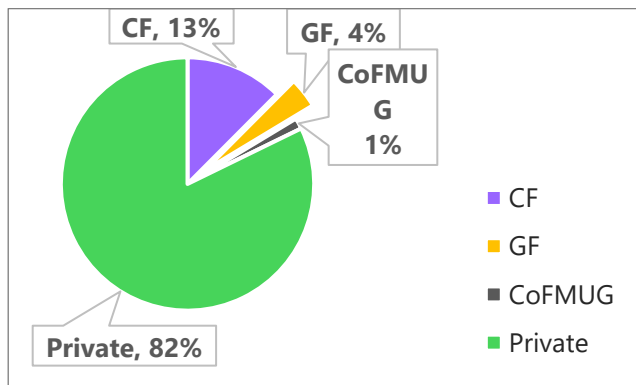
चित्र १: वन क्षयीकरण संकटप्रति अपनाइएका व्यवस्थापन दर्शनहरू र तिनका परिणामहरू

प्रणालीभिन्न कसरी देखा पर्छन् भन्ने विषय समावेश छन् । वन उत्पादनको उपयोगबाट प्राप्त हुने केही आर्थिक लाभहरू आंशिक रूपमा मापन गरिएका भए पनि तिनले सम्भावित उत्पादन क्षमतासम्म पुग्न सकेका छैनन् । यसका साथै, पुनर्स्थापनाले सम्पूर्ण भू-दृश्यमा जीविकोपार्जनमा पारेको व्यापक प्रभाव मापन गर्न कठिन छ र यसको लाभ वितरण पनि असमान रूपमा फैलिएको छ ।

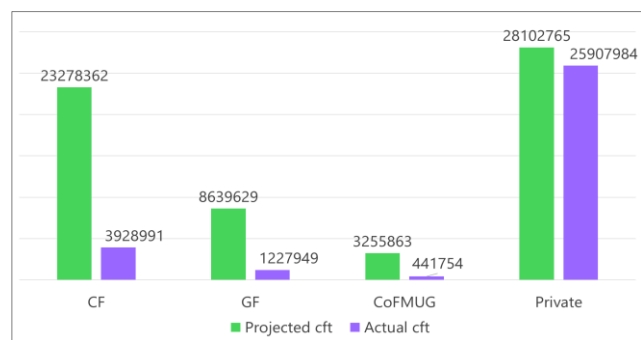
विभिन्न वन व्यवस्थापन प्रणालीहरूबाट प्राप्त आर्थिक परिणामहरू

चित्र २ मा विभिन्न वन व्यवस्थापन प्रणालीहरू अन्तर्गत अनुमानित र वास्तविक काठ उत्पादनको तुलना प्रस्तुत गरिएको छ । यसले सरकारी तथा सामुदायिक व्यवस्थापनमा रहेका वनहरूमा प्रणालीगत र उल्लेखनीय रूपमा न्यून उत्पादन भएको देखाउँछ । सामुदायिक वन, सरकारद्वारा व्यवस्थित वन तथा साभेदारी वन व्यवस्थापन समूहहरूमा स्वीकृत कार्ययोजना अनुसार अपेक्षित उत्पादन स्तरको तुलनामा वास्तविक उत्पादन निरन्तर रूपमा निकै कम रहेको देखिन्छ, यद्यपि ती कार्ययोजनाहरू औपचारिक रूपमा डिभिजन वन कार्यालयबाट स्वीकृत गरिएका हुन्छन् ।

यो अन्तरले समस्या योजनाको अभाव वा पारिस्थितिक सम्भावनाको कमीका कारणले नभई संरचनात्मक शासनसम्बन्धी अवरोधहरूमा रहेको संकेत गर्छ ।

चित्र २: विभिन्न वन व्यवस्थापन प्रणालीहरूबाट अनुमानित र वास्तविक काठ उत्पादन

चित्र ३: विभिन्न वन व्यवस्थापन प्रणालीहरूको काठ उत्पादनमा रहेको हिस्सा

यसको विपरीत, निजी वनहरूमा अनुमानित र वास्तविक उत्पादनबीचको अन्तर अपेक्षाकृत सानो देखिन्छ ।

सार्वजनिक तथा सामुदायिक वन व्यवस्थापन प्रणालीहरूमा काठ उत्पादन जटिल नियामक प्रावधानहरू, प्रक्रियागत स्वीकृतिहरू तथा

बहुस्तरीय निगरानी प्रणालीसँग गाँसिएको हुन्छ, जसले दिगो रूपमा काठ कटानी प्राविधिक रूपमा सम्भव भए पनि व्यवहारमा कार्यान्वयनलाई निरुत्साहित गर्छ ।

अनुमानित योजना र वास्तविक उत्पादनबीचको यो विरोधाभासले यस्तो व्यवस्थालाई संकेत गर्छ जहाँ जोखिमबाट बच्ने प्रवृत्ति, प्रशासनिक बोझ तथा अस्पष्ट उत्तरदायित्वले दिगो उपयोगका प्रोत्साहनभन्दा बढी प्रभाव पारिरहेका छन् ।

वास्तविक काठ उत्पादनको वितरणले पनि यो असन्तुलनलाई स्पष्ट रूपमा देखाउँछ । निजी वनहरूले कुल काठ आपूर्तिको करिब ८२ प्रतिशत हिस्सा ओगटेका छन्, जबकि सामुदायिक वनबाट करिब १३ प्रतिशत, सरकारी वनबाट करिब ४ प्रतिशत र साभेदारी वन व्यवस्थापन समूहबाट करिब १ प्रतिशत मात्र योगदान पुगेको देखिन्छ ।

यस परिणामले एउटा विरोधाभास सिर्जना गर्छ—जहाँ समुदायहरूले वन व्यवस्थापनको जिम्मेवारी र संरक्षणसम्बन्धी लागत वहन गरिरहेका छन्, तर त्यसबाट प्राप्त हुने आर्थिक लाभ भने सीमित मात्रामा प्राप्त गर्छन् । यसको विपरीत, स्पष्ट अधिकार र तुलनात्मक रूपमा कम प्रक्रियागत अवरोधहरू अन्तर्गत सञ्चालन हुने निजी क्षेत्रका वनहरूले बजारमा प्रमुख स्थान ओगटिरहेका छन् ।

यस अवस्थाले ग्रामीण जीविकोपार्जन र राष्ट्रिय अर्थतन्त्रमा वन क्षेत्रको योगदानलाई न्यायोचित र सन्तुलित बनाउन संस्थागत भूमिकाहरूको पुनःसमायोजन गर्नुपर्ने आवश्यकता औल्याउँछ ।

वन व्यवस्थापनमा संस्थागत भूमिका

नेपालको संविधानले वन व्यवस्थापनको अधिकार मुख्यतः प्रदेश सरकारलाई दिएको छ । डिभिजन वन कार्यालयहरू जिल्ला तहमा प्रमुख कार्यान्वयन निकायका रूपमा कार्यरत छन् । तर व्यवहारमा वन शासन अझै पनि अत्यधिक रूपमा केन्द्रीकृत रहेको देखिन्छ, किनकि नीति नियम र कानूनहरू तथा नियामक मापदण्डहरू प्रायः संघीय तहबाट नै निर्धारण गरिन्छन् । प्रदेश र स्थानीय सरकारहरूलाई वनसम्बन्धी कानून बनाउने संवैधानिक अधिकार भए पनि ती कानूनहरू संघीय कानूनसँग पूर्ण रूपमा मेल खाने हुनुपर्छ, अन्यथा त्यस्ता प्रावधानहरू अमान्य हुने व्यवस्था छ ।

यसका साथै, जटिल नियामक वातावरणका कारण डिभिजन वन कार्यालयहरूमा अत्यधिक प्रशासनिक तथा अनुगमनसम्बन्धी जिम्मेवारी परेको छ । तिनीहरूको काम प्राविधिक वन व्यवस्थापनमा मात्र सीमित छैन; बजेट कार्यान्वयन र प्रतिवेदन, विभिन्न वन व्यवस्थापन प्रणालीहरूको अनुगमन, वन्यजन्तु अपराध नियन्त्रण, विवाद समाधान तथा विभिन्न नियामक निकायहरूसँग समन्वय जस्ता कामहरू पनि उनीहरूकै जिम्मेवारीमा पर्छन् । एक अध्ययन अनुसार डिभिजन वन कार्यालयहरूमा उपलब्ध प्राविधिक जनशक्तिको करिब २० प्रतिशत मात्र वास्तविक प्राविधिक वन व्यवस्थापन कार्यमा प्रयोग भइरहेको छ ।

नेपालभर रहेका ८४ वटा डिभिजन वन कार्यालयहरूमा कुल वन प्राविधिकहरूको संख्या १,४०० भन्दा कम छ । विश्लेषणले देखाउँछ कि करिब १० जना वन प्राविधिकले राष्ट्रिय वनबाट १०,००० घनफुट काठ उत्पादनमा योगदान गर्न सक्छन् । नेपालमा मात्र राष्ट्रिय वनबाट करिब १,३०० मिलियन घनफुट काठ उत्पादन गर्ने सम्भावना रहेको अनुमान गरिएको छ । यस सम्भावनालाई पूर्ण रूपमा उपयोग गर्न १,००,००० भन्दा बढी प्राविधिक वन प्राविधिक आवश्यक पर्न सक्छन्, जुन वर्तमान राष्ट्रिय क्षमताभन्दा निकै बाहिरको कुरा हो ।

यसबाहेक, शासन, वित्तीय व्यवस्थापन, जीविकोपार्जन सुधार तथा स्थानीय पूर्वाधार विकाससँग सम्बन्धित कार्यहरू पनि डिभिजन वन कार्यालयहरूलाई सुम्पिएको छ, जुन तिनीहरूको प्राविधिक विशेषज्ञता र संस्थागत क्षमताभन्दा बाहिरको विषय हो । फलस्वरूप, सिल्लीकल्चर, कटानी व्यवस्थापन तथा उत्पादनमुखी वन व्यवस्थापन जस्ता महत्त्वपूर्ण प्राविधिक कार्यहरूले पर्याप्त संस्थागत ध्यान र समय पाउन सकेका छैनन् ।

यस प्रकारको संरचनात्मक बोझले काठ उपयोगलाई सीमित बनाएको देखिन्छ, जसको संकेत चित्र २ र चित्र ३ मा पनि देखिन्छ । यसले प्रशासनिक जिम्मेवारीहरूको पुनःस्तान्तरण गर्दै नियमित प्रशासनिक कार्यहरूमा स्थानीय सरकारको बढी संलग्नता सुनिश्चित गर्ने आवश्यकता औल्याउँछ ।

सुभाब र आगामी बाटो

- विभिन्न तहका अधिकारक्षेत्रहरू बीच रहेका नीतिगत विरोधाभासहरू समाधान गर्ने तथा राष्ट्रिय वनमा भू-दृश्य पुनर्स्थापनाको प्रभावकारी व्यवस्थापनमा अवरोध सिर्जना गर्ने नियामक प्रावधानहरूको पुनरावलोकन गर्ने । काठ आपूर्तिमा निजी स्रोतहरूको ठूलो योगदान रहेको सन्दर्भमा निजी वनका किसानहरूलाई प्राविधिक सहयोग उपलब्ध गराउँदै निजी जमिनमा कृषि-वन प्रणालीको प्रवर्द्धन गर्ने ।
- प्रशासनिक ऋन्कटिला प्रक्रियाहरूलाई सरल र व्यवस्थित बनाउने ।
- सामुदायिक वन उपभोक्ता समूह तथा डिभिजन वन कार्यालयहरूको प्राविधिक वन व्यवस्थापन क्षमतालाई विकास गर्ने साथै सरकारी सेवाभन्दा बाहिर रहेका वन प्राविधिकहरूको सहयोगलाई उपयोग गर्न उपयुक्त नियामक व्यवस्था विकास गर्ने ।
- स्थानीय सरकारहरूलाई आवश्यक प्राविधिक तथा शासनसम्बन्धी मानव स्रोत सुनिश्चित गर्दै सामुदायिक वन व्यवस्थापनलाई समावेशी र न्यायोचित बनाउने प्रक्रियामा सहयोग गर्ने ।
- सरकारका सबै तहहरूले स्थानीय वनजन्य उत्पादनहरू (जस्तै फर्निचर, दुनाटपरी, सजावटका सामानहरू आदि) को प्रयोगलाई सरकारी निकाय तथा निजी क्षेत्र दुवैमा प्रवर्द्धन गर्न नीति निर्माण गर्ने; उदाहरणका लागि स्थानीय उत्पादन प्रयोग गर्ने संस्थाहरूलाई करसम्बन्धी सहूलियत प्रदान गर्ने ।

सन्दर्भ सामाग्री

- Adams, C., Rodrigues, S. T., Calmon, M., & Kumar, C. (2016). Impacts of large-scale forest restoration on socioeconomic status and local livelihoods: What we know and do not know. *Biotropica*, 48(6), 731–744.
- Aryal, U., Neupane, P. R., Rijal, B., Lamichhane, P., Parajuli, A., & Maraseni, T. N. (2025). Assessing the impact of leasehold forestry in Nepal: Enhancing livelihoods and preventing degradation. *Forests*, 16(3), 531.
- Banjade, M. R., Paudel, N. S., Acharya, H. N., & Gautam, A. (in press). *Community forest management in Nepal: Contestation, stagnation and prospects of coproduction for active forest management*. ForestAction Nepal.

- de Jong, W., Liu, J., & Long, H. (2021). The forest restoration frontier. *Ambio*, 50(12), 2224–2237. <https://doi.org/10.1007/s13280-021-01614-x>
- ForestAction Nepal. (2026, January 8). *Ban Chautari forest policy discussion forum report* [Unpublished report]. ForestAction Nepal.
- Government of Nepal. (1993). *Forest Act*.
- Government of Nepal. (2015). *The Constitution of Nepal*.
- Government of Nepal. (2019). *Forest Act*.
- Guthman, J. (1997). Representing crisis: The theory of Himalayan environmental degradation and the project of development in post-Rana Nepal. *Development and Change*, 28(1), 45–69.
- Karki, A., Dunning, K. H., Panthi, S., Bandyopadhyay, K., Pathak, A., Lamichhane, S., ... Koprowski, J. L. (2025). Tigers on the move: The impact of climate change on tiger distribution in Nepal. *Ecology and Evolution*, 15(11), e72397.
- Ojha, H., Paudel, N. S., Timsina, J., Chaudhary, S., & Baral, H. (2022). Ecosystem services from community forestry: Prospects and challenges for improving local livelihoods in Nepal. In *Agriculture, natural resources and food security: Lessons from Nepal* (pp. 337–356).
- Pandey, R., Paudel, N. S., Koju, U., Libois, F., & Nepal, M. (2025). Beyond the trees: Equity and justice in Nepal's forest restoration. *Land Use Policy*, 159, 107813.
- Rai, R.K., Paudel, N.S., Banjade, M., Acharya, H.N., & Gautam, A. (2026). *A Business Case on the Economic Potential of the Forestry Sector in Nepal* [Draft]. ForestAction Nepal. 17p.
- Shahi, N., Bhusal, P., Paudel, G., & Kimengsi, J. N. (2022). Forest–people nexus in changing livelihood contexts: Evidence from community forests in Nepal. *Trees, Forests and People*, 8, 100223.
- Stanturf, J. A., Palik, B. J., & Dumroese, R. K. (2014). Contemporary forest restoration: A review emphasizing function. *Forest Ecology and Management*, 331, 292–323.
- Timsina, N. P. (2003). Promoting social justice and conserving montane forest environments: A case study of Nepal's community forestry programme. *Geographical Journal*, 169(3), 236–242.

CLARE
CLIMATE
ADAPTATION
& RESILIENCE

